

Драган ЃАЛЕВСКИ

Институт за национална историја - Скопје

СРЕДНОВЕКОВНОТО ВОЈУВАЊЕ НА БАЛКАНОТ: КОНФЛИКТОТ ПОМЕЃУ ВАСИЛИЈ II И САМОИЛ

Во научната литература за средновековното војување во Европа, Византиската Империја најчесто е прикажана одделно, со своите специфични карактеристики и белези.¹ Иако воената вештина може да се систематизира, сепак изворите укажуваат на тоа дека мошне често народите и државите влијаеле едни на други. Ова доведувало до размена на знаења, меѓу кои било и прифаќањето туѓи воени стратегии, тактики и технологии што во моментот изгледале посупериорни на теренот и можеле да дадат позитивен исход на бојното поле.² Како резултат на овие општествени процеси, византиската вештина на војување, која во периодот на раниот среден век била развиена речиси до степен на наука (зачуваните воени прирачници се доказ за тоа), всушност ги надминувала границите на Империјата и значително влијаела врз воените техники на народите и на државите што биле

¹ За засебноста на Византија во историографијата во однос на раното средновековно војување во Европа, види кај: Charles W. C. Oman, *The Art of War in the Middle Ages A.D. 378-1515* (Oxford, 1885), 28–48; Martin Van Creveld, *The Art of War: War and military thought* (London, 2000), 37–39. Исто и: Everett U. Crosby, *Medieval Warfare, a bibliographical guide* (New York, 2005). Од времето на династијата на Комнените, византиската армија сè повеќе наликувала на западноевропските средновековни армии, прифаќајќи ги нивните техники на војување и нивната опрема. Види кај: John Haldon, *Byzantium at War, AD 600-1453* (Osprey Publishing Ltd, 2003), 51–53.

² Таков пример е византиското прифаќање на вештината на коњаник-стрелец од Партите. За византиската употреба на коњаник-стрелец во борбите со непријателите, види кај: Oman, *The Art of War*, 11, 14. Види исто и: Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire* (The Belknap Press of Harvard University Press, 2009), 263-264; Walter E. Kaegi jr., *Some Thoughts on Byzantine Military Strategy* (Hellenic College Press, 1983), 7–8.

нејзини соседи или, пак, дошле во допир со неа.³ Балканскиот Полуостров, како соседен регион кој бил дел од византиската сфера на интерес, освен политички и културно, бил и под влијание на софистицираниот византиски концепт на војување. Во тој контекст, фокусот на овој научен труд е средновековната воена вештина на Балканот за време на императорот Василиј II (976 – 1025), поточно неговиот конфликт со Самоил.

Иако освојувањето на Бугарското Царство во 971 г. и воспоставувањето на византиската хегемонија од Јован I Цимискиј (969 – 976) укажувае на тоа дека на Балканскиот Полуостров конечно дошол период на мир, сепак настаните што следувале покажале дека таквото мислење било погрешно.⁴ Само неколку години подоцна, во 976 г., започнал нов воен конфликт на Балканот, кој бил воден помеѓу Византиската Империја и новоформираната балканска држава чиј политички центар се наоѓал во Македонија. Нејзин владетел бил Самоил, најмалиот од четирите сина на *комесот* Никола, кој бил воено-административен службеник во сега веќе освоеното Бугарско Царство.⁵ За време на оваа повеќедецениска војна, двете завојувани страни презеле повеќе офанзивни и други воени упади, но воделе и многу битки и извршиле голем број опсади на градови. Воената иницијатива, која во првите две децении од конфликтот се наоѓала во рацете на Самоил, постепено се пренела кај византискиот император Василиј II, а во последните години од владеењето на комитопулот била целосно преземена. Иако, според изворите, за време на оваа војна биле употребени и разни невоени дипломатски средства, кои повеќе или помалку претставуваат интегрален дел на секој долготраен конфликт во

³ Силно влијание Византија извршила и врз воената вештина на Сарацените, кои „исто така ги имитираат Ромеите во многу аспекти (...) [од] истите работи што страдале од Ромеите, тие сега вредно ги користат против нив.“ Види во: *The Taktika of Leo VI, XVIII*.114, ed. and trans. George T. Dennis, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae Vol. XLIX* (Dumbarton Oaks, 2010). Исто така и: Oman, *The Art of War*, 33.

⁴ *The History of Leo the Deacon*, trans. Alice-Mary T. Rice and Dennis F. Sullivan, Dumbarton Oaks (Washington D.C., 2005), 200–201. Како и John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, trans. John Wortley (Cambridge University Press, 2010), 293–294.

⁵ Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 312.

средниот век, сепак најголем дел од успехот зависел од стратегијата и од воената тактика што биле применети на бојното поле.

Главните извори преку кои се дознава за аспектите на средновековното војување на Балканот се византиските воени прирачници, дела кои немаат свој пандан во Европа. Иако ја прикажуваат теориската страна на војувањето во периодот од VI до крајот на X век, сепак преку нив се забележува византиското гледиште за војната и за нејзините насоки исто како таа практично да се води. Според овие текстови, византиската воена вештина главно се базирала на стратегијата за водење војна на исцрпување.⁶ Дека е тоа така укажува авторот на *Стратегиконот*, византиски воен прирачник од крајот на VI или почетокот на VII век, кој советува избегнување директна битка бидејќи „не е како што некои лаици можеби си замислуваат дека битките се одлучуваат преку бројноста на војската, непромислената храброст или преку едноставен напад, туку преку Бога, со стратегија и вештина. Стратегијата ги користи можностите и местата, изненадувањата и различните трикови со кои би се надмудрил непријателот со мисла да се извојуваат целите без вистинска борба.“⁷ Византијците претпочитале користење разни измами и вештини во војувањето и избегнување отворена борба, односно напад на непријателот „преку итрина, ненадејни напади или со глад“.⁸ И други

⁶ За општ преглед на византиската воена стратегија, види кај: George T. Dennis, “The Byzantines in Battle”, *Byzantium at War (9th-12th)*, ed. Kostas Tsiknakis (Athens, 1997), 165–178. Како и Walter E. Kaegi jr., *Some thoughts on Byzantine Military Strategy* (Hellenic College Press, 1983), 6–7 и John F. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World 565-1204* (UCL Press, 1999), 13–33. За византискиот период кон војната и војувањето, види кај: Johannes Koder and Ioannis Stouraitis, “Byzantine Approaches to Warfare (6th -12th centuries): An introduction”, *Byzantine War Ideology between Roman Imperial Concept and Christian Religion, Acten des Internationalen Simposiums (Wien, 19–21 Mai, 2011)*, ed. Johannes Koder, Ioannis Stouraitis (HRSG.), Verlag Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Denkschriften 452 (Wien, 2012), 9–16. Исто така и: John F. Haldon, “‘Blood and Ink’: some observations on Byzantine attitudes towards warfare and diplomacy”, *Byzantine diplomacy: Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, ed. Jonathan Shepard and Simon Franklin (Variorum, 1992), 281–294.

⁷ *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*, trans. George T. Dennis (University of Pennsylvania Press, 1984), 23, 64.

⁸ *Strategikon*, 83. За постојаната употреба на ваквите средства од Византијците, види кај: Kaegi, *Some thoughts*, 8.

автори, како тој на *За стратегијата*, го нагласуваат водењето дефанзивни војни. Но доколку „непријателот нападне, а ние не сме во можност да се соочиме со нив“, тогаш треба да се употребат разни други вештини за да се избегне директна битка. Ако не било возможно тоа, се советуваало преземање лажни маневри и други тактички движења пред битката за да се одбегнат тешки загуби.⁹

Сите византиски прирачници советуваат маневрирање, употреба на различни тактики на одолговлекување, како и заседи и други вештини за да се изедначат односите на теренот. Целта била да се победи во војна без, притоа, да се води една одлучувачка битка. Според авторите на трактатите, победата можела да биде остварена не преку директни борби, туку преку интелигентно искористување на слабостите на непријателот, на географските и сезонските климатски фактори, како и на дипломатијата.¹⁰ Генералите морале постојано да ги користат „своите тактички и стратегиски вештини“¹¹ и што е можно повеќе да избегнуваат директни конфронтации. Ниту во еден момент не требало да се помислува „едноставно да се надвлее непријателот на отворено, рака со рака и лице в лице, дури иако може да изгледа дека ќе победиш, тоа е потфат кој е мошне ризичен и може да резултира со големо зло“.¹² Затоа било советувано дека е „посигурно и многу покорисно да се надвлее непријателот преку планирање и тактика отколку со сурова сила; во првиот случај резултатите се остваруваат без сопствени загуби, додека во другиот некаква цена мора да се плати“.¹³ Избегнувањето битка, кое било клучот на византиската стратегија, овозможувало непријателот да биде погоден од разни болести или да дојде до недостаток на вода, храна, фураж и на други потребни продукти. За ова

⁹ On Strategy, 6.14–20, 33.3–47, *Three Byzantine Military Treatises*, ed. and trans. George T. Dennis, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* Vol. XXV (Dumbarton Oaks, 1985).

¹⁰ Анонимниот автор на *За стратегијата* укажува на фактот дека Византијците знаеле за време на воен конфликт да ги придобијат соседите на непријателот на своја страна. Види во: *On Strategy*, 6.16–17.

¹¹ *Strategikon*, 9.

¹² *Strategikon*, 65.

¹³ *Strategikon*, 80.

известуваат речиси сите византиски прирачници,¹⁴ бидејќи, според анонимниот автор на *За стратегијата*, еден од подобрите моменти за напад бил во оној кога „непријателот ги распрснал своите одреди поради недостаток од намирници или некоја друга причина“.¹⁵

Главните причини за ваквиот однос на Византијците кон војната и војувањето треба да се бараат не само во античката воена традиција¹⁶ и византиската империјална идеологија¹⁷ туку и во расположливите ресурси и геополитичкото окружување. Во основа, Византија била постојано опкружена со непријатели од повеќе страни и мошне често војувала на два или повеќе фронта. Друг значаен фактор биле ограничените ресурси со кои располагала Империјата, а кои биле нужно потребни за водење војна. Доколку сакал да започне воена офанзива или, пак, успешно да се одбрани од своите непријатели, византискиот император морал да повлече дел од војската од друг фронт.¹⁸ Поради тоа, од примарна важност за Византија била ефикасната распределба на нејзините ограничени ресурси со цел да се постигне најдобар можен ефект во заштитата на популацијата и одбраната на државата.¹⁹ Сите овие фактори ги принудиле Византијците да применат воена стратегија што била дефанзивна во

¹⁴ Па така, воените команданти се советуваат да направат „планови да го поразат непријателот не само со оружје туку и преку нивната храна и пијалаци, правејќи ја водата непогодна за пиење и труејќи го житото.“ Види во: *Strategikon*, 91–92.

¹⁵ *On Strategy*, 33.33–35.

¹⁶ За воената традиција, види кај: Kaegi, *Some thoughts*, 10–13.; Haldon, *Warfare, State and Society*, 37–38.

¹⁷ За аспектите на империската идеологија, види во: H el ene Ahrweiler, *L'ideologie politique de l'Empire Byzantin* (Presses Universitaires de France, 1975). Исто така и: Георгије Острогорски, „Византиски цар и светски хиерархијски поредак“, *О веровањима и схватањима Византинаца*, ред. Георгије Острогорски (Београд, 1969), 264–265. За влијанието на империската идеологија врз византиското војување, види кај: Ioannis Stouraitis, “‘Just War’ and ‘Holy War’ in the Middle Ages: Rethinking Theory through the Byzantine Case-Study”, *Jahrbuch der  sterreichischen Byzantinistik, Band 62/2012* (Wien, 2012), 227–264; Haldon, *Warfare, State and Society*, 21–33; George T. Dennis, “Defenders of the Christian People”, in: *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, eds. Angeliki E. Laiou and Roy P. Mottahedeh (Dumbarton Oaks, 2001), 31–39.

¹⁸ Вакви случаи на трансфер на војници од една граница на друга за потребите на определени воени кампањи се мошне чести во византиската историја.

¹⁹ Haldon, *Warfare, State and Society*, 35–36, 38.

својата природа и која според нивното убедување најдобро можела да ја обезбеди сигурноста и долговечноста на државата. Според начелата на оваа стратегија, војните се воделе не со задавање „нокаутирачки“ удар на непријателот преку една одлучувачка битка, туку со постигнување и одржување на состојбата на еднаквост и рамнотежа на теренот преку исцрпување, разни тактики, изненадни напади и контранапади, како и измами, итрини и други невоени средства.

Единствен извор што дава подетални, иако теоретски, информации за византската воена стратегија на Балканот од крајот на X и почетокот на XI век е воениот прирачник познат како *Анонимна книга за тактики*, која е преведена под насловот *Организирање кампања и тактики*. Авторот на ова дело прикажува воени кампањи водени низ планините на Балканот во кои самиот император земал учество и во чии операции биле вклучени големи армии. Неговите тактички одредби се адресирани директно кон византискиот владетел, дадени како еден вид совет од доверлив советник, речиси како постар роднина или пријател, укажувајќи како понатаму би требало да продолжи текот на кампањата. Од стилот на авторот јасно се забележува дека императорот е тој што ги дава командите, но има уште многу да научи, ситуација во која се нашол младиот император Василиј II во почетокот на своето владеење.²⁰

Воениот прирачник започнува со презентирање теориски директиви за правилно поставување и внатрешно организирање на воениот камп во зависност од составот на војската и од околниот терен, но и како истиот да се обезбеди од ненадејни напади од противникот. Понатаму авторот известува како во зависност од теренот најдобро формациски да се организира движењето на императорската армија низ непријателска територија и истата да се заштити од ненадејни напади. Исто така, дава насоки за најсигурно и најбезбедно поминување на армијата преку разни опасни терени, односно длабоки реки, тесни планински премини, клисури, но укажува и како да се избегнат заседи поставени на овие места или како истите да се освојат. Дел од овој воен

²⁰ *Three Byzantine Military Treatises*, ed. and trans. George T. Dennis, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* Vol. XXV (Dumbarton Oaks, 1985), 242–243.

прирачник се и тактичките инструкции потребни за успешно водење опсади на стражарници, тврдини и градови, обезбедување на сигурноста на сопствените воени сили за време на опсада, како и најбезболно решавање на логистичките проблеми кои можеле да се појават за време на кампања.²¹

Сите теориски начела за војување изнесени во овој прирачник се во склад со византиската вештина на војување, но видоизменети за да можат да бидат применливи на тешкиот планински терен во внатрешноста на Балканскиот Полуостров. Иако Византија е во офанзива и војува во земјата на непријателот, сепак авторот посветува повеќе внимание на и дава детали за разните тактики и маневри што би ги зачувале животите на империјалните војници за време на битките или при некои други воени операции отколку за оние што можеле да доведат до поразување и целосно воено уништување на противникот.²² Како и во прирачниците од минатото така и тука авторот советува избегнување какви било воени конфронтации на терен каде што тактичката предност ја има непријателот, бидејќи „кога не си во можност да ги користиш твоите раце, твојот коњ и твоето оружје, а непријателот е во состојба да го направи тоа, тогаш опасноста е очигледна“.²³ Ваквата внимателност пред започнување воен судир кон која требало да се придржуваат воените команданти е потенцирана на неколкупати во текстот, не само при минување на императорска армија низ тесни премини и клисури²⁴ туку и за време на опсадите на непријателските тврдини.²⁵

Од изворите јасно се забележува дека во текот на првите две децении од конфликтот со Самоил, воената стратегија што ја примениле Византијците, освен една или две кампањи што имале

²¹ Подетално за теоретските директиви, советите и разните тактики, види во: Campaign organization and tactics, *Three Byzantine Military Treatises*, ed. and trans. George T. Dennis, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* Vol. XXV (Dumbarton Oaks, 1985).

²² Една таква офанзивна тактика, иако малку воопштена, авторот изнесува во дваесет и петтото поглавје.

²³ *Campaign organization*, 20.12–14.

²⁴ *Campaign organization*, 13.4–8, 19.7–10.

²⁵ *Campaign organization*, 21.43–50, 25.24–26.

офанзивен карактер и завршиле неславно за *василевсот*,²⁶ била во најголем дел дефанзивна, насочена кон одбрана на преостанатите императорски поседи на Балканот.²⁷ Борбите што се воделе биле сконцентрирани во пограничните области, како Тесалија²⁸ или околината на Тесалоника (Солун). Според изворите, од 991, па сè до 995 г. императорот Василиј II војувал против Самоил во околината на овој македонски град, каде што и покрај почетната иницијатива и привременото освојување на градот Верија (Бер) и неколку други неименувани тврдини во околината, кои потоа ги разурнал и ги напуштил – веројатно во обид да создаде „ничија земја“, не постигнал некој позначителен успех.²⁹

Византиските воени дејства се промениле во 997 г. по победата кај Сперхеј.³⁰ Од тој момент натаму тие станале офанзивни и се воделе

²⁶ Таква е опсадата на Средец во 986 г. и поразот што следува кај Трајановата Porta. Види во: *Leo the Deacon*, 213–215. Исто и: Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 313.

²⁷ Најверојатно поради силните човечки загуби во редовите на императорската армија за време на граѓанските војни првиот чекор што го презела Византија било постепено обновување на воената моќ на балканските тематски армии. Дека воените сили биле недоволни, укажува и: Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 321. Според него, императорот Василиј II заминал во „областите на Тракија и Македонија и [оттаму] пристигнал во Тесалоника (...) каде што [во 991 г.] го оставил како заповедник на [темата Тесалоника] Григориј Таронит со способна војска да ги одбие и да ги пресретне навлегувањата на Самуил“. За трансферот на воени сили од Мала Азија на Балканот, види кај: Catherine Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, (Oxford University Press, 2005), 405, n.18. Самоил дури успеал да го ограби манастирот Гоматон кај Хиерис на планината Атос. Види кај: Paul Stephenson, *The Legend of Basil the Bulgar-slayer* (Cambridge University Press, 2003), 16.

²⁸ Срѓан Пириватриќ, *Самуилова држава* (Београд, 1997), 88–90; Стјепан Антолјак, *Средновековна Македонија, Том I* (Скопје, 1985), 371–373; Милан Бошкоски, *Великаните на македонскиот среден век* (Скопје, 2007), 54–55.

²⁹ Оваа повеќегодишна кампања била неуспешна за Византија. Иако во почетокот Василиј II имал определени успеси и ја презел иницијативата во свои раце, сепак подоцнежните настани укажуваат на спротивното. Во понатамошните борби Самоил успеал да го убие Григориј Таронит, *дуксот* на Тесалоника, и да го зароби неговиот син Ашот. Тој, исто така, го заробил војсководецот Саак, како и *дуксот* Јован од Халдеја, наследникот на Таронит, најверојатно кон крајот на 995 г. Скилица (Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 323) оваа кампања на византискиот император ја посведочува во само неколку реченици. Види и кај: Виктор Р. Розен, *Императорот Василиј Болгаробойца, Извлечения изъ Лѣтописи Яхъй Антиохійскаго* (Санктпетербургъ, 1883), 27.34–28.15, како и: Бошкоски, *Великаните*, 72–79; Holmes, *Basil II*, 407.

³⁰ Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 324.

низ областите што биле под контрола на Самоил. Византијците за време на овој офанзивен период презеле два вида кампањи. Првите биле големи воени походи, кои биле добро организирани со определени стратегиски цели. Вторите, помали, воени упади имале за цел да ја прикажат византиската воена сила или, пак, да извршат грабежи и уништување на непријателската инфраструктура – убивање популација, уништување тврдини, како и целосно опустошување и пљачкување на околината – без каква било конкретна територијална придобивка.

Она што се забележува во големите византиски офанзивни е фактот дека тие не биле преземени за целосно воено да се порази Самоил или, пак, да се освои неговата претстолнина и тој да се зароби, чекор што би го завршил конфликтот на Балканот. Овие кампањи биле насочени не кон центарот на Самоиловата држава, туку кон пограничните региони, како што се областите северно од планината Хемус (Стара Планина),³¹ градовите Верија, Сервија, Колидрос, Воден, западно и северно од Тесалоника, како и кон Видин.³² Всушност, ваквата стратегија имала повеќекратна цел и била во согласност со принципите на војување изнесени во византиските прирачници. Првата цел на Византијците била преку губење определена територија и намалување на расположливите ресурси да се ослаби и да се исцрпи противникот на воено-политички план, со што теоретски би се оневозможил неговиот понатамошен силен отпор, што на крајот би довело до склучување примирје во корист на *василевсот*. Втората била обезбедување подобра заштита на областите кои пред почетокот на воените походи се наоѓале под византиска контрола. Последната цел се однесувала на избегнувањето непотребни опасни ситуации во кои можела да биде доведена императорска армија доколку води непромислена агресивна војна на уништување и истребување.

³¹ За оваа голема воена кампања на Византијците, види кај: Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 326.

³² Сервија и Воден биле освоени од Византијците по претходно преземена опсада, која во случајот на Видин траела цели осум месеци. Тврдината Колидрос, управувана од Димитриј Тихоња, била заземена од *василевсот* по успешно завршените преговори со бранителите и дадената дозвола истите да се повлечат од неа неповредени. За текот на оваа долга кампања, види кај: Пириватрић, *Самуилова држава*, 116–117; Антолијак, *Средновековна Македонија*, 446–455; Бошкоски, *Великаните*, 106–110.

Во однос на помалите воени упади, воените прирачници ги советуваат командантите да извршуваат вакви активности само по убедлива победа или доколку противникот е воено инфериорен и не е во состојба да се спротивстави на бојното поле.³³ Нивната употреба започнува по катастрофалниот пораз на Самоил кај реката Сперхеј.³⁴ Идентична цел имал и походот на Василиј II од 999 г.,³⁵ како и кампањата од 1002 г., кога успеал привремено да го заземе и градот Скопје.³⁶ Во теорија, целта на овие воени упади не била територијално освојување и воено конфронтирање, и покрај тоа што постоеле ситни пресметки најчесто при нападот на определени претстражи или тврдини, туку со помош на ограбување и разрушување да се уништи не само економската база на непријателот туку и да се заплаши и да се внесе дополнителен немир, страв и паника во редовите на непријателските воени сили, што би довело до кршење на нивниот морал и би ги направило неспособни да преземат понатамошни воени дејства на теренот или да организираат успешен отпор.³⁷ Ваквата ситуација би ја ставило императорска армија во супериорна позиција во однос на противникот и теоретски би овозможила да има помалку човечки жртви во нејзините редови во битките што би следувале потоа. И битката што се водела кај Беласица во 1014 г. влегува во контекстот на помалите воени упади. Доколку се направи една подетална анализа на структурата на византиската армија и на текот на борбата кај преминот Клеидион, се забележува отсуство на опсадни машини во редовите на Византијците.³⁸ Ова укажува на фактот дека идејата на

³³ *Taktika*, XVII.27.

³⁴ Според Јахја Антиохиски, Никифор Уран навлегол длабоко во Самоиловата држава, каде што ограбувал и палел цели три месеци без, притоа, никој да му се спротивстави. Види кај: Розен, *Император Василій Болгаробойца*, 34.22–26.

³⁵ Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 326.

³⁶ Скилица известува дека веднаш по освојувањето на Видин, Василиј II „тргна кон престолнината со неговите [воени] сили недопрени, пустошејќи и уништувајќи ја секоја бугарска тврдина на која наишол на патот кон дома“. Види кај: Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 328.

³⁷ Според авторот на *Тактиката*, „кога ја водиш твојата армија низ непријателска територија, мораш да уништуваш и да палиш и темелно да ја опустошиш. Губитокот на пари и недостигот од храна ја намалува силината на непријателот и ги прави помалку способни да се борат...“ *Taktika*, IX.22.

³⁸ За текот на битката на Беласица подетално кај Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 331.

Василиј II во основа била да се изврши уште еден сезонски ограбувачки поход низ териториите што се наоѓале под власта на Самоил, а не да се освои определена област од непријателот.

За разлика од Византијците, не постои некаков зачуван пишан извор кој подетално би ја прикажал, барем теоретски, воената стратегија на Самоил. Дека тој поседувал исклучителна воена вештина се дознава преку изворите кои изнесуваат информации за текот на овој конфликт на Балканот. Според авторите, Самоил бил исклучително вешт војсководец, со непобедива сила и несовладлива моќ, кој се имал целосно посветено на војувањето. Па така, Јован Скилица сведочи дека комитопулот „бил целосно предаден на водењето војна и никако не поседувал мир во душата“.³⁹ *Житието* на Св. Никон, кое било напишано во времето кога воените кампањи на Самоил биле сè уште свежи во сеќавањата на луѓето, укажува дека тој „бил непобедлив во сила и ненадминат во храброста“.⁴⁰ Кекавмен во својот *Стратегикон* го именува како „одличен“ воин.⁴¹ Многубројните битки и опсади што се случиле за време на овој конфликт, како и неговата долготрајност, се доволен доказ за воените способности на комитопулот. Она што може да се забележи од изворите е дека како и императорот Василиј II така и Самоил колку што можел избегнувал директна конфронтација. Тој повеќе претпочитал водење битки преку разни техники на измама и итрина, изненадни напади, лажно маневрирање, како и заседи и други вештини. Изворите известуваат за големиот број замки и заседи што Самоил успешно им ги поставил на Византијците за време на многубројните борби. Така била остварена победа во битките кај Сердика (Софија) и кај Трајановата Порта во 986 г.,⁴² како и во борбите во околината на Тесалоника, кога дуксот Григориј Таронит бил убиен, а неговиот син Ашот заробен.⁴³ Самоил, исто така, бил исклучително вешт и во опсадувањето на тврдините и на градовите. На таков начин

³⁹ Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 313.

⁴⁰ Niconis Vita, *Грџки извори за Българската Историја, Том VII* (Софија, 1968), 148.

⁴¹ Cesaumeni Strategicon, *Грџки извори за Българската историја, Том VII* (Софија, 1968), 14.

⁴² За текот на византиската кампања кај Сердика и за битката кај Трајановата Порта, види: *Leo the Deacon*, 213–215 и Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 313–314.

⁴³ Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 323.

под негова власт паднале голем број византиски градови, како Лариса во Тесалија⁴⁴ или Верија и Сервија во Македонија.⁴⁵ Јован Скилица во својата *Кратка историја* известува и за поставување разни препреки на теренот кои требало да го забават движењето на императорската армија, како дрвени огради и разни земјени окопи и ровови,⁴⁶ но и за преговори со елитите на градовите што биле под византиска управа, како Тесалоника, а се чини и Адријанопол.⁴⁷

И покрај употребата на герилски тактики, на пример, во битките кај Сердика или Клеидион,⁴⁸ а по сè изгледа и во други што биле својствени за источноевропските народи,⁴⁹ сепак може да се заклучи (доколку се погледне сеопфатно целиот конфликт) дека воената стратегија на Самоил, во суштина, била ако не иста, тогаш барем слична на таа на Василиј II, која, пак, се засновала на препораките и на советите дадени од авторите на византиските воени прирачници. Поточно, тој се обидува да ја оствари победата не преку директни фронтални битки на бојното поле, туку исто како и Византијците, преку искористување на географските фактори, на тактичките грешки на противникот и на дипломатијата. Сето ова укажува дека Самоил, исто како и Сарацените,⁵⁰ веројатно бил добро запознаен со специфичностите на византиската воена вештина, која можел да ја научи и да ја проучи најмалку на два начина: едниот посреден, од постарите искусни воени заповедници, кои по сè изгледа го опкружувале, и другиот непосреден, преку директно користење на византиските воени прирачници.

⁴⁴ За Самуиловата опсада на Лариса, повеќе во: *Византиски извори за историју народа Југославије, Том III*, обр. Јадран Ферлуга, Божидар Ферјанчић и др. (Београд, 1966), 196–198.

⁴⁵ За освојувањето на градот Верија, повеќе кај: *Leo the Deacon*, 217. За Сервија, види: *ВИИИЈ III*, 201–202.

⁴⁶ За разните препреки, види: Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 330.

⁴⁷ Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 325.

⁴⁸ За герилските борби во текот на оваа битка, види кај: Skylitzes, *Synopsis of Byzantine History*, 332.

⁴⁹ Колку и да се информациите застарени, во: *Taktika*, XVIII.40–73, 93–102, се дава определен преглед за тоа како војувале словенските и другите источноевропски народи, како што се Варјазите, Унгарците, а со тоа и Бугарите. Не е исклучено поради спорниот развој на воената вештина во средниот век, некои од тактиките запишани во овој прирачник да биле употребувани и кон крајот на X век.

⁵⁰ Види фуснота 3.

Претходно изнесените факти и заклучоци посочуваат дека воената вештина употребена на теренот за време на конфликтот помеѓу Василиј II и Самоил била во согласност со постојните начела на средновековното војување запишани во изворниот материјал. Според византиските воени прирачници, тоа не било насочено кон задавање еден „нокаутирачки“ удар на непријателот, што би довело до негово брзо воено поразување и покорување, туку кон негово постепено ослабување и уништување. Долготрајноста на конфликтот, кој траел и по смртта на Самоил, користењето разни тактики и маневри за избегнување директна битка, покажувањето воена сила на бојното поле, како и употребата на разни заседи, итрини, измами и други невоени средства, упатува на заклучокот дека средновековното војување на Балканот за време на конфликтот помеѓу Василиј II и Самоил не отстапувало на каков било начин од воспоставените рамки забележани во изворите, а тоа било водење типична војна на исцрпување.

Dragan GJALEVSKI

MEDIEVAL WARFARE IN THE BALKANS: THE CONFLICT BETWEEN BASIL II AND SAMUEL

-S U M M A R Y-

In the books on medieval warfare in Europe the Byzantine Empire is usually presented separately, with its own characteristics and features. Although the military skills can be systematized, however the sources indicate that quite often the nations and states influenced each other. This led to an exchange of knowledge among which was the acceptance of foreign military strategies, tactics and technologies that currently looked superior on the field and could give a positive outcome on the battlefield. As a result of these social processes, the Byzantine art of war, which in the period of the early Middle Ages was developed almost to the level of science (the surviving military manuals are proof of that), actually surpassed the borders of the Empire and greatly influenced the military techniques of the nations and states that have come into contact with it or were its neighbors, like the Balkans. In that context, the military skills used on the field during the conflict between Basil II and Samuel was in accordance with existing principles of medieval warfare recorded in the source material. According to the military manuals it was not directed towards inflicting a knockout blow to the enemy that would lead to his quick military defeat and subjugation, but rather to its gradual destruction. The longevity of the conflict which lasted well after the death of Samuel, the use of various tactics and maneuvers to avoid direct combat, demonstration of military strength on the battlefield, as well as the use of various ambushes, ruses, deceit and other non-military means, leads to the conclusion that the medieval warfare in the Balkans during the conflict between Basil II and Samuel didn't deviate in any manner whatsoever from the established frameworks noted in the sources, and that was waging a typical war of attrition.